

УДК 343.1 (477)

Георгій БІРЮКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри організації
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України

ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТАКТИКИ

Визначено поняття «прогнозування» як елемента оперативнорозшукової тактики, розглянуто його сутність і зміст. Досліджено дефініцію цього поняття в криміналістиці та кримінології. Запропоновано авторське визначення оперативнотактичного прогнозування.

Ключові слова: прогноз, прогнозування, елемент оперативнорозшукової тактики, криміналістичне прогнозування, кримінологічне прогнозування, оперативнотактичне прогнозування.

Определено понятие «прогнозирования» как элемента оперативнорозыскной тактики, рассмотрено его сущность и содержание. Исследована дефиниция этого понятия в криминалистике и криминологии. Предложено авторское определение оперативнотактического прогнозирования.

Ключевые слова: прогноз, прогнозирование, элемент оперативнорозыскной тактики, криминалистическое прогнозирование, криминологическое прогнозирование, оперативнотактическое прогнозирование.

The notion “prognostication” as an element of operation and investigation tactics is defined, its essence and content are considered. The definition of the notion is examined in forensic science and criminology. The author’s definition of the operative and tactical prognostication is proposed.

Keywords: prediction, prognostication, element of operation and investigation tactics, criminalist prognostication, criminological prognostication, operational and tactical prognostication.

Прогноз – наукове передбачення на основі певних даних щодо напряму, характеру і особливостей розвитку явищ і процесів у природі та суспільстві. Широко використовується у всіх сферах суспільного і державного життя, в тому числі, для розробки перспектив

розвитку правової системи країни, визначення завдань довгострокової законодавчої політики. Прогноз є засобом обґрунтування вибору певної стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів [1, с. 148].

Сучасна юридична наука розглядає термін «прогнозування» як адміністративно-управлінську діяльність керівництва правоохоронного органу, що здійснюється на основі аналізу стану оперативної обстановки. При цьому без такої діяльності науково організувати роботу органу неможливо. Аналіз стану оперативної обстановки надає можливість своєчасно виявити проблеми, тенденції, протиріччя в організації боротьби зі злочинністю, правильно оцінювати та вести пошук шляхів і засобів їх вирішення, обґрунтувати прийняття управлінських рішень. З метою вдосконалення цієї діяльності у правоохоронних органах створено інформаційно-аналітичні підрозділи. Прогнозування використовується також для вироблення правильної програми дій і прийняття управлінських рішень, що забезпечують досягнення найкращих результатів під час виконання поставлених завдань [2, с. 128].

Прогнозування злочинності є одним із провідних засобів ефективної боротьби правоохоронних органів зі злочинністю як на індивідуальному рівні, так і на рівні протидії організованій злочинності. По суті, прогнозування було і є важливішим елементом оперативно-розшукової діяльності «та її основної категорії – оперативно-розшукової тактики» [3, с. 185].

Не можна не погодитися з авторським колективом (К. Горяїнов, В. Овчинський, Г. Синилов, А. Шумилов), які стверджують, що в структурі аналітичної роботи ОРД обов'язково наявні елементи передбачення, оскільки будь-яке рішення (включаючи тактичне) звернено в майбутнє, відповідає на запитання: «як треба діяти». Прогнозування – це різновид передбачення, базується на раніше зібраній упорядкованій (систематизованій) інформації, знаннях закономірностей розвитку злочинної поведінки осіб, які становлять оперативний інтерес, умов, у яких діє агентура або застосовуються методи ОРД на оцінюванні тактичних можливостей оперативників, агентів та інших учасників.

Продовжуючи дослідження з порушеної проблеми, зазначені вище вчені прийшли до висновку, що оперативно-тактичне прогнозування є результатом мислення оперативного працівника, пошуку ним відповідей на питання про те, як може змінитися оперативно-тактична ситуація, як потрібно діяти в очікуваній ситуації, як поведеться протидія сторона [4, с. 778].

Науковою розробкою проблеми, сутності, поняття та значення прогнозування у протидії злочинності займалися такі вчені, як Р. Абизов, Г. Аванесов, А. Олексієв, Ю. Антонян, Ю. Блувштейн, Б. Волженкін, К. Горяінов, В. Грохольський, І. Даньшин, О. Долженков, О. Джу-жа, А. Долгова, І. Карпец, Ю. Д'якова, В. Кудрявцев, Н. Кузнецова, В. Лукашов, В. Межевой, О. Межевой, С. Овчинський, І. Сервещький, Г. Снілов, О. Снігерьев, С. Тарарухін, М. Шаргородський, А. Яковлев та ін. Дослідники мають різні підходи до змісту поняття прогнозування, його значення в боротьбі зі злочинністю, дослідження на різних рівнях і в контексті різних наук.

Сутність і поняття прогнозування необхідно розглядати з урахуванням історії його виникнення. Як відомо, оперативно-розшукова діяльність походить від криміналістики та частково криминології.

У криміналістиці криміналістичне прогнозування – це один із видів галузевого прогнозування, що ґрунтується на базі загальної прогностики, результатом якого є прогноз у формі наукового передбачення подальшого розвитку криміналістики як науки, цілеспрямованого коригування всіх видів практичної криміналістичної діяльності в умовах імовірної зміни та появи нових видів злочинної діяльності [5, с. 35].

Дослідник В. Журавський визначає криміналістичне прогнозування як спеціальну науково-практичну діяльність, здійснювану з метою одержання інформації про основні тенденції, напрями, шляхи розвитку криміналістичних об'єктів, їх стан у майбутньому [6, с. 48–49].

Як показало вивчення проблеми сутності та поняття «прогнозування» в криминології, розвиток цього поняття почався з так званого індивідуального прогнозування.

Прогнозування індивідуальної злочинної поведінки є самостійним видом прогнозування, під яким розуміють визначення ймовірності вчинення злочину в майбутньому конкретною особою.

У кримінологічній науці необхідність індивідуального прогнозування, як стверджує Р. Абизов, активно відстоював у праці «Актуальні проблеми радянської кримінології» 1967 р. А. Герцензон [7, с. 87].

Продовжуючи дослідження, вже 1982 р. Р. Абизов писав, що проблема індивідуального кримінологічного прогнозування привертає увагу багатьох представників теорії та практики боротьби зі злочинністю. Необхідність індивідуального прогнозування є соціальною потребою, оскільки без наукового передбачення неможливе наукове управління суспільством. Ця необхідність зумовлена ще й тим, що можна активно втручатися і впливати на хід майбутніх подій.

Прогнозування злочинної поведінки має важливе значення для організації і здійснення індивідуального попередження злочинності. Передбачення можливої поведінки особистості служить передумовою для прийняття багатьох організаційних і правових рішень [7].

Дослідники О. Джужа, В. Василевич, Ю. Іванов зазначають, що кримінологічний прогноз – це ймовірне судження про майбутній стан (рівень, структуру, динаміку) злочинності та її детермінанти, можливості профілактики й інші засоби впливу на злочинність у певний період часу.

Кримінологічне прогнозування має такі мету і завдання:

з'ясування показників, що характеризують розвиток або зміну злочинності в ретроспективі, виявлення на основі цього небажаних тенденцій і закономірностей, встановлення способів їх зміни в необхідному напрямі;

з'ясування всіх обставин, що мають істотне значення для розроблення перспективних планів;

розроблення загальної концепції боротьби зі злочинністю, складником якої є вибір оптимального розвитку правоохоронних органів;

встановлення можливих змін у рівні, структурі та динаміці злочинності в майбутньому і виявлення обставин, що зумовлюють такі зміни [8, с. 73].

Метою цієї статті є з'ясування сутності та поняття «оперативно-тактичного прогнозування».

Дослідник С. Овчинський вважав, що істотним елементом оперативно-розшукової тактики є індивідуальна профілактика – одноразовий акт, результати яких досягаються не відразу і не швид-

ко. Це тривалий процес перевиховання, що супроводжується успіхами й поразками, випробовується серйозними протиріччями і між вихованцями, і між мікрогрупами. Тому точна вибірка, яка виконується з використанням прогностичних методик, є істотним елементом оперативно-розшукової тактики виявлення і оперативного спостереження за кримінально активними індивідами і групами, в які вони входять [3, с. 187–188].

На початку 70-х років минулого століття В. Лукашов у дисертаційному дослідженні вперше запропонував, а потім С. Овчинський у статті «Прогнозування в теорії та практиці в ОРД» розвинув думку, згідно з якою в ОРД на рівні з емпіричним прогнозуванням дедалі більшого значення набуває вірогідне прогнозування. Йшлося про прогнозування в ОРД як нову організаційно-тактичну категорію. На думку вченого, оперативно-тактичне прогнозування – категорія складна та різноманітна. Певно, цим пояснюється те, що в оперативно-розшуковій теорії здійснюються дуже несміливі спроби з'ясувати сутність цієї найважливішої тактичної категорії, визначити поняття та місце в системі категорій оперативно-розшукової тактики [9, с. 202].

Як справедливо підкреслює С. Овчинський, ретроспективна оцінка нормативних актів, які регламентують спеціальну оперативну роботу, узгодження спеціальної літератури, дисертаційних досліджень дозволяє зробити висновок про те, що прогнозування як тактична категорія є:

результатом розумової діяльності оперативного працівника, у зв'язку з чим прогнозування є найважливішим елементом тактичного мислення;

інформаційно-логічним процесом, який ґрунтується на початковій інформації, прийнятті тактичних рішень для виконання завдань;

позитивним впливом на зміст найдоцільніших у конкретній ситуації рішень;

раціональним вибором засобів і методів, необхідних для ефективної реалізації прийнятих рішень в оперативно-розшукових заходах і досягненні цілей ОРД [9, с. 203].

Точнішу вказівку на впровадження прогнозування злочинності дає відомий російський учений В. Лунєєв, який зазначав, що прогнозування злочинності в СРСР (Росія) розпочалися в 70-х рр. ХХ ст.

У 1970–71 рр. у Радянському МВС був складений перший прогноз злочинності в країні на 1971–1975 рр. шляхом експертного опитування 150 учених і практиків, у результаті якого було виявлено думку спеціалістів щодо можливості прогнозування злочинності, визначена вірогідність сукупності криміногенних і антикриміногенних факторів, розроблена динаміка цих фактів у прогнозоване п'ятиріччя, отримано судження експертів про очікувану злочинність [10, с. 462].

Власний підхід до визначення сутності оперативного-тактичного прогнозування мають В. Межевой та О. Межевой. Вони називають його оперативно-розшуковим прогнозуванням, що є результатом мислення оперативного працівника, пошуку відповідей на питання про те, як може змінитися оперативно-тактична ситуація, як варто діяти в очікуваній ситуації, як поведеться протидіюча сторона – злочинний елемент.

У прогностиці як науці термін «прогнозування» розуміється як передбачення майбутнього, у якому оперують або ймовірністю, або, навпаки, категорично певною структурою минулого досвіду та інформацією про наявну ситуацію. Минулий досвід і наявна ситуація дають підставу для створення гіпотез щодо майбутнього, причому кожній з них характерна певна ймовірність. Відповідно до такого прогнозу здійснюється підготовка до дій у майбутній ситуації, що ймовірніше приводить до досягнення певної мети [2, с. 128].

Аналізуючи дослідження інших учених, В. Межевой та О. Межевой підтримують визначення прогнозування, яке запропонував І. Даньшин. Дослідник зазначає, що прогнозування – це процес наукового передбачення майбутнього стану, прогнозування явища на основі аналізу минулого і сьогодення. За допомогою прогнозування можна передбачати, яким буде в майбутньому досліджуване явище. Завданням кримінологічного прогнозування є передбачення майбутніх змін у рівні, структурі, динаміці злочинності, можливих наслідків реалізації розроблюваних заходів для запобігання їй, передбачення можливої поведінки осіб, засуджених за вчинення злочинів [2, с. 129].

На основі вищевикладеного автор пропонує таке визначення оперативного-тактичного прогнозування. *Оперативно-тактичне прогнозування – елемент оперативно-розшукової тактики, один із видів*

галузевого прогнозування та різновид наукового передбачення майбутньої поведінки особи, групи осіб, що становлять оперативний інтерес для правоохоронних органів, яке базується на аналізі оперативної обстановки (оперативно-тактичної ситуації) на певний період часу та здійснюється з метою недопущення особою, групою осіб, до якої вона належить, учинення злочину.

Наведена дефініція не претендує на беззаперечність, автор на основі дослідження вже наявних наукових розробок висловлює власний погляд на порушену проблему та запрошує до дискусії фахівців у галузі цього питання.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5 : П–С. – 736 с.
2. Межевой В. П. Оперативно-розшукове прогнозування як важливий елемент тактичного мислення оперативника / В. П. Межевой, О. В. Межевой // Вісник Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 128.
3. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация / под ред. А. С. Овчинского, В. С. Овчинского. – М. : Инфра-М, 2000. – 367 с.
4. Оперативно-розыскная деятельность : учебн. / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – М. : Инфра-М, 2004. – 843 с.
5. Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
6. Журавель В. А. Роль криміналістичного прогнозування в удосконаленні розслідування тяжких злочинів / В. А. Журавель // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19 листоп. 1994 р.). – Х., 1994. – С. 48–49.
7. Абызов Р. М. Значение индивидуального прогнозирования для предупреждения преступности / Р. М. Абызов // Организация и тактика предотвращения и раскрытия преступлений : Межвуз. сб. научных трудов. – Омск : Изд. Омской высшей школы милиции МВД СССР, 1982. – 188 с.
8. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. В. Иванов, та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – 198 с.
9. Елинский В. И. Основы методологии теории оперативно-розыскной деятельности : монография / Елинский В. И. – Люберцы, 2001. – 228 с.
10. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / Лунеев В. В. ; предисловие акад. Рос. акад. наук В. Н. Кудрявцева. – М. : Норма, 1999. – 516 с.